

ICRC

Oficiální stanovisko Relevance mezinárodního humanitárního práva v kontextu terorizmu

(Ženeva 21-07-2005)

Události posledních let zvýšily zájem o otázku, jak se mezinárodní humanitární právo (MHP) uplatňuje v souvislosti se současnými akty násilné konfrontace. V tomto stanovisku poskytuje Mezinárodní výbor Červeného kříže (MVČK) odpovědi na některé nejčastější otázky vztahující se k MHP a terorizmu.

1. Má pojem "globální válka proti terorizmu" právní význam?

Mezinárodní humanitární právo (syn.: právo ozbrojeného konfliktu) uznává dvě kategorie ozbrojeného konfliktu: konflikty mezinárodní a nemezinárodní.

Mezinárodní ozbrojený konflikt zahrnuje použití ozbrojených sil jednoho státu vůči jinému státu. Nemezinárodní ozbrojený konflikt zahrnuje bojové akce uvnitř státu mezi vládními ozbrojenými silami a organizovanými ozbrojenými skupinami nebo mezi takovými skupinami.

V případě, kdy "globální válka proti terorizmu" nabývá kterékoli formy ozbrojeného konfliktu, aplikuje se MHP, tak jako i mezinárodní právo lidských práv a právo vnitrostátní. Například, bojové akce, které započaly v říjnu 2001 v Afghánistánu nebo v březnu 2003 v Iráku, představují ozbrojené konflikty.

V případě, kdy ozbrojená síla je užitá mimo kontext ozbrojeného konfliktu v právním smyslu nebo kdy osoba podezřelá z teroristických aktivit není zadržena v souvislosti s nějakým ozbrojeným konfliktem, neaplikuje se MHP, avšak užije se vnitrostátní právo stejně jako mezinárodní právo trestní a mezinárodní právo lidských práv.

Zda konkrétní mezinárodní či nemezinárodní ozbrojený konflikt je součástí "globální války proti terorizmu", není otázka právní, ale politická. Pojem "globální válka proti terorizmu" nerozšiřuje oblast aplikace MHP mimo situace ozbrojených konfliktů.

2. Kdo je kombatant (bojovník)?

MHP povoluje příslušníkům ozbrojených sil státu, který je stranou mezinárodního ozbrojeného konfliktu, a přidruženým milicím splňujícím potřebná kritéria, přímo se účastnit bojových akcí. Tito jsou obecně považováni za oprávněné¹ nebo privilegované bojovníky, neboť respektují-li MHP, nesmějí být stíháni za účast na bojových akcích.

Po zadržení mají nárok na status válečného zajatce.

Jestliže se civilisté přímo účastní v bojových akcích, jsou považováni za "neoprávněné" nebo "nepřivilegované" bojovníky (smlouvy humanitárního práva však tyto termíny výslovně

¹ přitom tato *oprávněnost* není v žádné vazbě na oprávněnost použití síly tj. na legálnost konfliktu jako takového (pozn. překl.)

neobsahují). Mohou být stíháni podle vnitrostátního práva státu, který je zadržel, za účast na bojových akcích.

Jak oprávnění tak "neoprávnění" bojovníci mohou být v čase války internováni, mohou být vyslýcháni a mohou být stíháni za válečné zločiny. Obě skupiny mají právo na lidské zacházení ze strany nepřítele.

3. Kdo je "nepřátelský bojovník?"

V generickém smyslu je "nepřátelský bojovník" osoba, která se - ať již jako bojovník oprávněný nebo „neoprávněný“ - účastní bojových akcí proti dané straně mezinárodního ozbrojeného konfliktu.

Tento termín je v současnosti užíván těmi, kdož pohlíží na "globální válku proti terorizmu" jako na ozbrojený konflikt v právním slova smyslu - značí osoby o nichž se domnívají, že přináležejí nějaké teroristické skupině nebo jsou s ní ve spojení, a to bez ohledu na okolnosti, za nichž byla tato osoba zadržena.

Jak již bylo uvedeno, příslušník ozbrojených sil státu účastnícího se mezinárodního ozbrojeného konfliktu a přidružených milic, je kombatantem a jako takový má po zadržení nepřítelem nárok na status válečného zajatce.

V nemezinárodním ozbrojeném konfliktu není status kombatanta a válečného zajatce poskytován, protože by to pro státy znamenalo udělit členům opozičních ozbrojených skupin beztrestnost ve smyslu vnitrostátního práva za chopení se zbraní.

Z pohledu MHP nemají termíny "bojovník" nebo "nepřátelský bojovník" mimo situaci ozbrojeného konfliktu žádný právní význam.

Jsou-li osoby označené za "nepřátelské bojovníky" zadrženy v souvislosti s ozbrojeným konfliktem (mezinárodním či nemezinárodním), vztahují se na ně záruky a ochrana poskytované MHP bez ohledu na to, jak jsou nazývány. Podobně, je-li jednotlivec zadržen mimo situaci ozbrojeného konfliktu, vztahuje se na ně ochrana plynoucí z mezinárodního práva lidských práv a práva vnitrostátního bez ohledu na to, jak je nazýván.

4. Kdo má nárok na status "válečného zajatce"? Jaké jsou důsledky nepřiznání tohoto statusu?

a. Mezinárodní ozbrojený konflikt

Jak bylo výše uvedeno, v mezinárodním ozbrojeném konfliktu jsou příslušníci ozbrojených sil státu (a přidružené milice) oprávněnými bojovníky. Je nutno mít na paměti, že v tomto typu konfliktu jsou oprávnění bojovníci na obou (nebo více) stranách: ozbrojené síly jednoho státu bojují proti ozbrojeným silám státu jiného.

Na situaci mezinárodního ozbrojeného konfliktu se vztahují čtyři Ženevské úmluvy z r.1949. Třetí z nich upravuje ochranu oprávněných bojovníků po jejich zadržení nepřítelem. Úmluva pro případ pochybnosti o statutu dané osoby stanoví, že o něm rozhodne kompetentní soud.

„Neoprávnění bojovníci“ nemají právo na status válečného zajatce. Jejich situace po zadržení nepřítelem je upravena IV. Ženevskou konvencí (jestliže splňují kritérium státní příslušnosti) a příslušnými ustanoveními I. Dodatkového protokolu k Ženevským úmluvám, je-li zadržující stát jeho smluvní stranou².

Tato ochrana není stejná jako v případě oprávněných bojovníků. Osoby chráněné IV. Ženevskou úmluvou a příslušnými ustanoveními I. Dodatkového protokolu mohou být podle

² v současnosti jsou však všechna zde zmiňovaná ustanovení Protokolu součástí obyčejového práva zavazujícího všechny členy mezinár. společenství – viz odst. 5 (pozn. překl.)

vnitrostátního práva stíhány za přímou účast na bojových akcích. Mohou být internovány po dobu, po kterou představují vážnou hrozbu pro bezpečnost a během zadržení jim za určitých podmínek mohou být odepřeny některé výsady jinak poskytované osobám pod ochranou IV. Úmluvy. Mohou být také stíháni za válečné zločiny a další zločiny a odsouzeni k trestům přesahujícím délku konfliktu včetně trestů podle vnitrostátního práva.

Osoby nemající nárok na ochranu ani dle III. ani dle IV. Úmluvy požívají ochrany dle základních záruk poskytovaných mezinárodním obyčejovým právem (jež odráží článek 75 I. Dodatkového protokolu³), jakož i mezinárodním právem lidských práv a právem vnitrostátním. Všechny tyto právní zdroje poskytují zadrženým práva ve vztahu k zacházení, podmínkám zadržení a právo na spravedlivý soudní proces.

Proto, v rozporu s některými tvrzeními, MVČK nikdy neuváděl, že by všechny osoby účastníci se válečných akcí mají nárok na status válečného zajatce.

b. Nemezinárodní ozbrojený konflikt

V nemezinárodním ozbrojeném konfliktu status kombatanta neexistuje. Členové organizovaných ozbrojených skupin nemají nárok na žádný speciální status a mohou být stíháni podle vnitrostátního práva, jestliže se zúčastnili bojových akcí. Nicméně, mezinárodní humanitární právo aplikovatelné v nemezinárodním ozbrojeném konfliktu (jak je odráží společný článek 3. Ženevských úmluv, II. Dodatkový protokol a obyčejové mezinárodní humanitární právo) – právě tak jako právo vnitrostátní a mezinárodní právo lidských práv - poskytuje zadrženým práva ve vztahu k zacházení, podmínkám zadržení a právo na spravedlivý soudní proces.

5. Jaká je role MVČK a jeho aktivity pokud se týče mezinárodního humanitárního práva?

Mezinárodní společenství již dlouho uznává roli MVČK v oblasti šíření a porozumění MHP. MVČK také poskytuje své dobré služby – mezi jiným připomíná stranám ozbrojených konfliktů jejich povinnosti plynoucí z mezinárodního práva – smluv, kterými jsou vázány, jako jsou Ženevské úmluvy, a mezinárodního práva obyčejového. Dvě další smlouvy vztahující se k ozbrojeným konfliktům jsou dva Dodatkové protokoly k Ženevským úmluvám z r.1949, které byly sjednány na Diplomatičké konferenci v letech 1974-1977.

Oba Dodatkové protokoly jsou mezinárodními smlouvami, jejichž smluvními stranami je velká většina států (164 v případě I. a 160 v případě II. Dodatkového protokolu). MVČK netvrdí ani nikdy netvrdil, že stát, který není jejich smluvní stranou, je jimi vázán. Avšak převážná část obou protokolů je státy uznávána za obyčejové mezinárodní právo, které zavazuje každý stát bez ohledu na to, zda je či není obsahem některé smlouvy, jejíž je tento stát smluvní stranou⁴.

MVČK sám o sobě nemůže zajistit uplatňování MHP, ale spíše upozorňuje státy a strany konfliktu na jejich povinnost MHP dodržovat a jeho dodržování zajistit.

6. Staví I. Dodatkový protokol teroristy na roveň vojákům?

Jeden z hlavních úspěchů I. Dodatkového protokolu se týká omezení způsobů a prostředků vedení války za účelem lepší ochrany civilistů. Nepochybně to například představuje zákaz

³ tyto *základní záruky* představují závazné minimum práv každé osoby zbavené svobody v souvislosti s ozbroj. konfliktem. Uvádíme je jako přílohu překladu tohoto dokumentu (pozn. překl.)

⁴ současné mezinárodní humanitární právo obyčejové je předmětem odborné studie vydané r.2005. Podrobněji o jejím obsahu (ČJ) – viz http://www.cck-cr.cz/docs/mhp/obycej_mhp.htm

teroristických činů namířených proti civilistům či civilním objektům. Protokol také explicitně zakazuje násilné akty nebo hrozby těmito akty, jejichž cílem je šířit strach mezi civilním obyvatelstvem. Netřeba uvádět, že osoby podezřelé z takového jednání podléhají trestnímu stíhání.

Protokol nepřiznává status válečného zajatce osobám, které se bojových akcí účastní neoprávněně, ale vyhrazuje jej příslušníkům ozbrojených sil strany mezinárodního ozbrojeného konfliktu ve smyslu Protokolu: takové ozbrojené síly musí být organizované, podléhat velení odpovědnému straně konfliktu a musí mít vnitřní kázeňský systém mj. prosazující MHP. Členové ozbrojených sil se navíc musí odlišovat od civilního obyvatelstva pod sankcí ztráty statusu válečného zajatce. Zatímco tradičně bylo požadováno nošení uniformy nebo zřetelného rozeznávacího znaku a otevřené nošení zbraně, souhlasily strany Protokolu, že ve velmi výjimečné situaci, jakou jsou národněosvobozené boje, lze tento požadavek zmírnit na otevřené nošení zbraně.

Protokol tedy poskytuje uznání a ochranu pouze organizacím a jednotlivcům, kteří jednají jménem státu nebo entity, která je subjektem mezinárodního práva a vylučuje z ní "soukromé války" bez ohledu na to, zda je řídí jednotlivci nebo skupiny stejně, jak tak učinily Ženevské konvence z r.1949 a Haagský řád války pozemní z r.1907.

Překlad:

Český červený kříž (MJ)

www.cck-cr.cz

info@cck-cr.cz

Příloha českého překladu:

Čl.75 I. Dodatkového protokolu z r.1977 k Ženevským úmluvám z r.1949

Základní záruky

1. Osoby, které jsou v moci strany v konfliktu, mají, pokud jsou postiženy situací uvedenou v článku 1 tohoto Protokolu a nedostává se jim příznivějšího zacházení v souladu s Úmluvami nebo tímto Protokolem, právo na lidské zacházení za všech okolností a přinejmenším budou požívat ochrany stanovené tímto článkem bez jakéhokoli nepříznivého rozdílu založeného na rase, barvě, pohlaví, jazyku, náboženství nebo víře, politických nebo jiných názorech, národním nebo sociálním původu, majetku, rodovém původu nebo jiném stavu nebo na jiných podobných kritériích. Každá strana bude respektovat osobu, čest, přesvědčení a náboženské úkony všech těchto osob.

2. V každé době a na každém místě bez ohledu na to, zda jsou spáchány představiteli civilních nebo vojenských orgánů, jsou a zůstanou zakázány tyto činy:

a) ohrožení života, zdraví, fyzického nebo duševního stavu osob,

zvláště:

i) vražda;

ii) mučení všeho druhu, ať tělesné nebo duševní;

iii) tělesné tresty a

iv) zmrzačení;

b) urážka osobní důstojnosti, především ponižující a urážející zacházení, nucená prostituce a jakákoli forma nemravného jednání;

- c) brání rukojmí;
- d) kolektivní tresty a
- e) hrozby vykonat kterýkoli z výše uvedených činů.

3. Kterákoliv osoba zadržená, uvězněná nebo internovaná za činy související s ozbrojeným konfliktem bude v jazyce, jemuž rozumí, okamžitě informována, proč tato opatření byla učiněna. S výjimkou případů uvěznění nebo zadržení za trestné činy budou tyto osoby propuštěny v co možná nejkratší lhůtě a v každém případě okamžitě poté, kdy pominou okolnosti opravňující uvěznění, zatčení nebo internaci.

4. Žádný rozsudek nesmí být vynesena a žádný trest nesmí být vykonán na osobě, která byla shledána vinnou z trestného činu souvisejícího s ozbrojeným konfliktem s výjimkou případu, kdy rozsudek byl vynesena neustranným a řádně ustanoveným soudem respektujícím všeobecně uznávané zásady řádného soudního řízení, které zahrnují záruky, že

- a) soudní řízení poskytne obžalovanému možnost být bezodkladně informován o podrobnostech trestného činu, z něhož je obžalován, a poskytne obžalovanému před řízením a během řízení všechna nezbytná práva a prostředky obhajoby;
- b) nikdo nebude odsouzen za trestný čin jinak než na základě osobní trestní odpovědnosti;
- c) nikdo nebude obžalován nebo odsouzen za jednání nebo opomenutí, které nebyly trestným činem podle zákonodárství státu nebo mezinárodního práva, aplikovatelného na takovou osobu v době spáchání zmíněného jednání nebo opomenutí. Stejně tak nebude uložen trest těžší, než jaký mohl být uložen v době, kdy byl trestný čin spáchán. Stanoví-li zákon vydaný po spáchání trestného činu lehčí trest, bude tento zákon aplikován ve prospěch pachatele;
- d) každý obžalovaný bude považován za nevinného, dokud nebude v souladu se zákonem prokázána jeho vina;
- e) každý obžalovaný bude mít právo, aby se soudní řízení konalo v jeho přítomnosti;
- f) nikdo nebude nucen, aby svědčil proti sobě nebo aby se přiznal k vině;
- g) každý obžalovaný má právo vyslyšet nebo dát vyslechnout svědky svědčící proti němu a právo na předvedení a výslech svědků svědčících v jeho prospěch za stejných podmínek jako svědků svědčících proti němu;
- h) nikdo nebude stíhán nebo trestán stejnou stranou za trestný čin, za který již byl vynesena konečný rozsudek osvobozující nebo odsuzující tuto osobu podle stejného zákona a soudního řízení;
- i) každý obžalovaný má právo, aby rozsudek byl vynesena veřejně;
- j) odsouzené osobě bude při vynesení rozsudku sděleno, jaké má právní a ostatní opravné prostředky a lhůty, v nichž je může uplatnit.

5. Ženy, jejichž svoboda je omezena z důvodů souvisejících s ozbrojeným konfliktem, budou umístěny odděleně od mužů. Budou pod bezprostředním dozorem žen. Nicméně v případech, kdy jsou zadrženy nebo internovány rodiny, budou v případě možnosti umístěny na stejném místě a ubytovány jako rodinné celky.

6. Osoby, které jsou uvězněny, zadrženy nebo internovány z důvodů souvisejících s ozbrojeným konfliktem, budou požívat ochrany stanovené tímto článkem i po ukončení ozbrojeného konfliktu až do svého definitivního propuštění, repatriace nebo znovuusídlení.

7. Aby nedocházelo k jakýmkoli pochybnostem týkajícím se stíhání a souzení osob obžalovaných z válečných zločinů nebo zločinů proti lidskosti, budou aplikovány tyto zásady:

- a) osoby obžalované z těchto zločinů budou stíhány a souzeny v souladu s platnými normami mezinárodního práva a

b) se všemi osobami, které nepožívají příznivějšího zacházení v souladu s Úmluvami nebo tímto Protokolem, bude zacházeno podle tohoto článku bez ohledu na to, zda zločiny, z nichž jsou obžalovány, jsou nebo nejsou vážným porušením Úmluv nebo tohoto Protokolu.

8. Žádné z ustanovení tohoto článku nesmí být vykládáno jako omezující nebo narušující jakékoli jiné příznivější ustanovení poskytující v souladu s platnými normami mezinárodního práva větší ochranu osobám, o nichž se hovoří v odstavci 1.